

SCAN VAN HET SOCIAAL-CULTUREEL WERK IN VLAANDEREN

Dit essay is een gezamenlijk product van Walter Leirman, Guy Redig, Wim Verzelen en Louis Vos i.s.m. Socius.

Alle onderdelen zijn door de handen van de auteurs gegaan en mee bekeken door de hele redactie van de deelcanon sociaal-cultureel werk.

Het essay heeft drie delen: een deel dat terugkijkt, een dwarsdoorsnee en een balans.

1. HET SOCIAAL CULTUREEL WERK IN VLAANDEREN: EEN HISTORISCH INGEKLEURD PROFIEL (p.2-9)

Ter inleiding: Van Sociaal-culturele praktijken naar sociaal-cultureel werk, structuur en functies

HISTORISCHE EVOLUTIE VAN HET WERKVELD

1. 19e eeuw (1830-1880):

Burgerlijke samenleving en volksverheffing

(VENSTERS 1– 4)

2. 1890 tot Interbellum:

Sociale omwenteling en volksontwikkeling

(VENSTERS 5 – 8)

3. Van na het interbellum tot maatschappelijke omkering (1930-1968):

Verzuiling en subsidiariteit

(VENSTERS 9 – 15)

4. Mentale ontzuiling en verbreding (1968-1990):

Van sprookje tot spookje. Mentale ontzuiling en verbreding

(VENSTERS 16 – 21)

5. Van de ene tot de andere... (1990-):

Hiphoppen, van crisis tot crisis

(VENSTERS 22 – 25)

2. PERSPECTIEVEN OP HET SOCIAAL-CULTUREEL WERK (p.10-14)

1. Overheid versus particulier initiatief

2. Professionele inzet versus vrijwilligersdraagkracht

3. Ontspanning en ontmoeting versus lering en beheersing

4. Het sociaal-cultureel werk binnen een evoluerend overheidsbestel

5. Laboratoriumeffect en evolutie in de maatschappelijke functies

6. Data en bronnen: nuttig, nodig, gebrekkig

3. VAN NU EN STRAKS. MAATSCHAPPELIJKE RELEVANTIE VAN HET SOCIAAL-CULTUREEL WERK (p.14)

1. HET SOCIAAL CULTUREEL WERK IN VLAANDEREN: EEN HISTORISCH INGEKLEURD PROFIEL

We trekken een rode draad doorheen de in de canon behandelde *items*. Er worden een aantal concepten en algemene ontwikkelingen duidelijker en we maken je nieuwsgierig naar een boeiende geschiedenis.

VAN SOCIAAL-CULTURELE PRAKTIJKEN NAAR SOCIAAL-CULTUREEL WERK, STRUCTUUR EN FUNCTIES

De term “Sociaal-Cultureel Werk”(SCW) zelf?

SCW is een koepelbegrip dat zowel verwijst naar verschillende werksoorten of organisatievormen als naar verschillende doeleinden en functies. In het recente verleden zijn *legio* pogingen ondernomen om begrip en werkveld te duiden (1).

De term zelf is ontstaan na WO2. Hij kwam in de plaats van 19e eeuwse voorlopers “volksverheffing”, “volksopvoeding”, “volksontwikkeling” of “sociale werken”. De Nederlandse hoogleraar Tonko T. Ten Have heeft zich diep ingegraven in het begrippenpaar sociaal en cultureel en zijn onderlinge verhoudingen (2).

Straatinterviews over “Wat zegt u de term sociaal-cultureel werk?” leveren wellicht alleen frosende wenkbrauwen op. En zelfs wie zich in dit vak bekwaamt, beschikt meestal maar over een beperkte kennis van het bredere geheel.

Daarom eerst een verwijzing naar sociaal-culturele praktijken:

- Plaatselijke afdelingen van Chiro, Scouts en Katholieke Studerende Jeugd organiseren een infoavond voor jonge ouders over “Dit mag je van de hedendaagse jeugdbeweging verwachten!”.
- De Willefondsafdeling van Leuven houdt een voordracht over “De financiële crisis: hoe komen we die te boven?”
- De OKRA-Academies (ouderenvereniging) werken een programma uit rond “actief ouder worden” met discussieavonden, een “meespeeltheater”, sportnamiddagen.
- Verenigingen voor personen met een beperking, voeren in verschillende steden een actie “rolstoelgebruikers willen vlotte toegang tot diensten en winkels”.
- Buurthuis Casablanca in Vilvoorde organiseert een reeks kookavonden: “Elkaars cultuur leren kennen vanuit de traditionele volkskeuken”.
- In Borgerhout (Antwerpen) wordt door Tutti Fratelli i.s.m. Samenlevingsopbouw een theaterproductie opgezet rond jeugdsubcultureel gedrag bij Marokkaanse en Belgische jongeren. Dat met het oog op wijkopvoeringen tijdens het Kunstenfestival Liefhebber.
- De volkshogeschool Vormingplus Antwerpen traint bewonersgroepen in het gebruik van de nieuwe sociale media als middel bij hun acties.
- Cultureel centrum Ter Dilft in Bornem programmeert samen met lokale cinefiele vrijwilligers jaarlijks een reeks kwaliteitsfilms
- De bibliotheek Tweebronnen van Leuven organiseert, i.s.m. cultuurcentrum De Borre van Bierbeek, een infobeurs en een hele reeks demonstraties in het kader van de Digitale Week.

Vier aspecten worden zo duidelijk.

- 1) de praktijk is zeer verscheiden zowel naar opzet als naar organisatie,
- 2) omvat alle leeftijden,
- 3) laat aspecten zien van wat mensen bezielt en wat ze vrijwillig tot stand willen brengen en
- 4) functioneert zowel op het veld tussen overheid en individu (= de ‘civil society’), als op het door de overheid zelf georganiseerde veld (gemeenschapscentra, bibliotheken...).

En... de praktijken suggereren zowel een culturele als een sociale dimensie.

“Cultureel” verwees – tot in het begin van de 20e eeuw – naar het “geestelijk, artistiek en wetenschappelijk erfgoed”, vooral het privilege van de “culturele elite” die instond voor bewaring en verspreiding. Nadien is het verruimd tot “alles wat door mensen op alle terreinen van de samenleving is ontwikkeld en als waardevol wordt beleefd”. In een bekende, maar wat simpele, uitdrukking: we evolueerden van Cultuur “met grote C”, naar cultuur met kleine “c” (best ook in het meervoud) (3).

“Sociaal” heeft betrekking op:

- De tussenmenselijke verhoudingen en de groepsvorming;
- Inspanningen ten behoeve van een minder draagkrachtige of kansarm genoemde bevolkingsgroep, gericht op emancipatie en het corrigeren van uitsluiting.

Het gemeenschappelijke is dat 'sociaal' verband houdt met een “community of people”. Soms wordt het begrip verengd tot gerichtheid op specifieke bevolkingsgroepen: “dé minderbedeelden of dé in een noodsituatie verkerende mensen”, dé kansarmen...

Samengevat: sociaal-cultureel werk is het geheel van georganiseerde inspanningen om mensen cultuur in een sociaal verband te laten beleven of nieuw te laten ontwikkelen en te verspreiden. Het gaat ook over het creëren of versterken van sociale verbanden, waarin mensen zich ontplooiën en er zo maatschappelijk kunnen bij horen.

De organisatie van het SCW

Het SCW is officieel en ook reëel opgedeeld in sectoren of werksoorten: reeksen van instellingen en organisaties die in het praktijkveld actief waren of zijn. In historisch opzicht vertrekken we bij werken van volksverheffing of volksofvoeding zoals de “Maatschappij tot Nut van ’t Algemeen” (1784), het Willemsfonds (1851) en het Davidsfonds (1875).

Daarna en tot nu, begon een proces van diversifiëring en bundeling: van jeugdzorg en jeugdbeweging tot jeugdwerk, van cultuurfondsen tot sociaal-cultureel verenigingswerk, van buurt- en opbouwwerk tot samenlevingsopbouw, van volkshogeschoolwerk tot vormingscentra en Vormingplus, van amateuristische kunstbeoefening tot amateurkunst en kunst-cultureel werk (sociaal-artistieke projecten) en cultuurcentra, van plaatselijke of zuilgebonden bibliotheken tot openbare bibliotheken. SCW is lange tijd vrijwilligerswerk ‘*pur sang*’ geweest. Pas na WO2 is de overheid – vaak ook op aandringen van het werkveld – tot een definitievere regulering overgegaan.

Die regulering ging en gaat het verst in de sector van het volwassenenwerk en krijgt zijn meest uitgesproken vorm in het zgn. “functiekader” (Let wel, ook in andere decreten – m.n. lokaal cultuurbeleid – wordt ook naar zo’n functiekader verwezen, niét in het jeugdwerk, niét bij de amateurkunsten). Decretaal moet het werk drie of vier functies vervullen: “gemeenschapsvorming, cultuurparticipatie, maatschappelijke activering en educatie”. Omdat verder op dit functiekader wordt ingegaan, maken we hier enkel drie kritische aantekeningen:

- het gehanteerde functiekader is in feite een doel-functiekader, vertrekkend van wat organisatoren moeten bereiken bij deelnemers;
- vooral praktijkervaring leert dat voor de meeste deelnemers de reële (sociale) functies eerder “ontmoeting, sociaal contact en persoonlijke ontwikkeling” zijn, wat slechts voor een deel samenvalt met het “officiële” kader. De organisaties zelf kampen dus met het probleem om alle functies in balans te houden. Onderzoek hierrond is niet zo expliciet: er is onderzoek dat dit bevestigt, maar er is ook onderzoek dat aangeeft hoe naast ontmoeting de andere functies tegelijk én effectief doorwerken.
- de spanning tussen “moeten” en “doen” is, bij nadere beschouwing, onderdeel van “in- en aanpassing” aan het maatschappelijk kader en “verandering en vernieuwing van persoon en samenleving”, inherent aan de SCW-praktijk. (Zie: Cox, F., De Functie(s) van sociaal-cultureel werk, Socius, 2010)

Een tijdslijn met ankerpunten

Deze canon biedt een historische tijdslijn met initiële ankerpunten, verwerkt in zgn. “vensters”.

1792	<i>Voorlopers</i>	1966	<i>Samenlevingsopbouw gestart</i>
1845	<i>Volksverheffing</i>	1967	<i>Lokaal beleid</i>
1851	<i>Willemsfonds e.a.</i>	1968	<i>Nieuwe sociale bewegingen</i>
1853	<i>Amateurkunsten</i>	1970	<i>Cultuurpact</i>
1877	<i>Jeugdzorg</i>	1972	<i>Brussel apart</i>
1890	<i>Sociaal-culturele verenigingen</i>	1973	<i>Culturele autonomie</i>
1911	<i>C.A.O. en...</i>	1976	<i>Belangenbehartiging</i>
1921	<i>Jules Destrée en...</i>	1978	<i>Bibliotheekdecreet</i>
1952	<i>Volkshogeschoolwerking</i>	1985	<i>Jeugdwerk continued</i>
1952	<i>Visie- en theorievorming bloeit</i>	1988	<i>Ouderenwerk</i>
1952	<i>Jeugdhuiswerking gestart</i>	1992	<i>Terugblik</i>
1960	<i>Education permanente</i>	1994	<i>Participatie</i>
1963	<i>Culturele centra</i>		

Meer dan in de vensters zelf kon gebeuren, gaan we in dit essay dieper in op een aantal fundamentele facetten van het SCW:

- de historische evolutie van het werkveld in vijf clusters;
- actuele krachtlijnen en perspectieven;
- de maatschappelijke relevantie.

HISTORISCHE EVOLUTIE VAN HET WERKVELD

1. 19e eeuw (1830-1880)

BURGERLIJKE SAMENLEVING EN VOLKSVERHEFFING (VENSTERS 1 - 4)

1792	<i>Voorlopers</i>	
1845	<i>Volksverheffing</i>	
1851	<i>Willemsfonds e.a.</i>	
1853	<i>Amateurkunsten</i>	

De Belgische revolutie leverde een liberale natiestaat op. Sturende groepen waren de katholieke kerk, grootgrondbezitters, de financieel-industriële elite en een aantal toonaangevende figuren uit de culturele sector.

De politieke macht bleef gereserveerd voor de burgerij die wel “sociale” accenten legde, maar zonder medezeggenschap. De dominerende cultuur was Franstalig (Frans was de taal van de bovenlaag) en katholiek (het katholieke waardenpatroon overheerste).

Een kleinburgerlijke levensfilosofie van eerlijkheid, nederige werkzaamheid, tevredenheid met wat men had en spaarzin werd met zelfvoldaanheid aan de armen voorgehouden als model. Zo wou men het volk **'verheffen' tot oppassendheid** én het tegelijk op zijn plaats houden.

De sfeer in de steden veranderde, na de agrarische crisis halfweg de 19e eeuw, door de stroom nieuwkomers uit het verpauperde platteland. Ze leefden in beluiken en armenwijken en vormden het (gistende) arbeidsreservoir. Hun armoede las de burgerij als het resultaat van gebrekkige moraliteit. Hier lagen de *roots* van het eerste sociaal-cultureel werk op de noemers van ‘volksopvoeding’ en ‘volksverheffing’: via zondagscholen, patronaten en liefdadigheid dienden ze te worden opgekrikt en ‘beschaafd’ om deel te kunnen nemen aan de burgerlijke cultuur (veilig ingepast in de samenleving).

Die burgerlijke cultuur zelf was echter niet eenduidig. In heel België begon rond 1840 het verzet van liberalen tegen de dominantie van de katholieke kerk. Dat was aanvankelijk heel succesvol en dreef die kerk tot mobilisatie van haar achterban (met vormen van sociaal-cultureel werk in bv. jongelingenkringen en zouavencorpsen van scholieren). Het hieraan gekoppeld politieke fanatisme kende een hoogtepunt in de eerste schoolstrijd (1879-1884), waarna de katholieken definitief de regering in handen kregen. Van dan af werd België een verzuilde samenleving, eerst met een katholieke en een liberale zuil en begin 20e eeuw ook met een socialistische.

Er kwam vooral vanaf 1830, door Vlaamsgezinden (o.m. J.F. Willems en H. Conscience) verzet tegen de achterstelling van de volkstaal, ten gunste van het officiële Frans. Dat zal later o.a. uitlopen – na 1890 – op de standpunten van Lodewijk de Raet en het werk van de **University Extension**. De acties resulteerden vanaf 1870 in enkele taalwetten. Maar de Vlaamsgezinden raakten opgedeeld in een meerderheid van katholieke signatuur en een minderheid liberalen. Al bleef ook wel een traditie van

samenwerking bestaan. De ‘volksverheffing’ via leeskringen, toneelverenigingen, koren en muziekkorpsen, het bevorderen van volksonderwijs en literatuur gebeurde in de volkstaal. Drijvende krachten waren o.m. het al snel liberaal geworden Willemsfonds en het katholieke Davidsfonds. Via plaatselijke afdelingen, bibliotheken, toneel, literaire publicaties en “volksvoordrachten” lieten ze de Vlaamse cultuur en de eigen levensbeschouwing ingang vinden.

2. 1890 tot Interbellum

SOCIALE OMWENTELING EN VOLKSONTWIKKELING (VENSTERS 5 – 8)

1877	<i>Jeugdzorg</i>	
5		
1890	<i>Verenigingen</i>	
6		
1911	<i>Kadervorming</i>	
7		
1921	<i>Overheid</i>	
8		

Na 1880 kwamen er barsten in het burgerlijke gebouw. Het volk, bij monde van de georganiseerde arbeidersbeweging, deed het op zijn grondvesten daveren. De burgerij, opgeslorpt door de liberaal-katholieke tegenstelling, werd zich pas door het Waalse arbeidersoproer (1886) bewust van de verpaupering en rechteloosheid van de arbeidersklasse, dus van “**de sociale kwestie**”.

Vanaf dan toonde de **Belgische Werklieden Partij** (*1883) met haar vakverenigingen, coöperaties en mutualiteiten én sociaal-culturele organisaties een sterke werfkracht. Om die af te remmen – en /of uit reële sociale zorg – zetten ook katholieken en liberalen verenigingen op, gericht op volksopvoeding en sociale/zedelijke verheffing. De katholieke congressen van Luik van 1886, 1887 en 1890 gaven de stoot tot het **sociaal organisatie-katholicisme**. Onder impuls van de encycliek *Rerum Novarum* (1891) en met de bijzondere steun van de jonge clerusgeneratie (*les petits vicaires*) (4) groeide dit uit tot een breed netwerk. De katholieke regering gaf gedeeltelijk toe aan de eis tot algemeen stemrecht – zij het getemperd tot meervoudig stemrecht voor mannen – in 1893. Daardoor verschenen voor het eerst socialisten in het parlement. Er kwam aandacht voor scholing van lagere sociale klassen via nijverheids- en beroepsscholen.

De economische hoogconjunctuur brak vanaf de jaren 1890, de oude steden open, haalde het platteland uit zijn isolement en bouwde aan een open maatschappij met meer sociale mobiliteit, waarin de oude paternalistische verhoudingen verzwakten. Onder impuls van de socialisten die na de oorlog deel uitmaakten van de regering, besloot de overheid in 1921 om bibliotheken, naschoolse activiteiten, hogeschooluitbreidingen, volksuniversiteiten, studiekringen, en andere culturele initiatieven te subsidiëren. Ze beperkte ook de arbeidsduur (achturendag en “*congé payé*”) en schiep meer ruimte voor particuliere volksontwikkelingsinitiatieven (zie verder).

3. Van Interbellum tot Maatschappelijke omkering (1930-1968)

VERZUIILING EN SUBSIDIARITEIT (VENSTERS 9 – 15)

1952	<i>Volkshogeschoolwerking</i>		1963	<i>Culturele centra</i>	
9			13		
1952	<i>Visie- en theorievorming</i>		1966	<i>Samenlevingsopbouw</i>	
10			14		

1952	<i>Jeugdhuiswerking</i>		1967	<i>Lokaal beleid</i>	
	11			15	
1960	<i>Education permanente</i>				
	12				

De verzuiling sinds einde 19e eeuw, het hanteren door de overheid van het **subsidiariteitsprincipe** (=“Wat de basis kan, daar komt de overheid niet in tussen”) en het ontstaan van een zelfstandige **Vlaamse identiteit** bracht een heel eigen ontwikkeling mee. De sociaal-culturele verenigingen, met het vaste lidmaatschap als bindmiddel, groeiden in het interbellum en consolideerden in de jaren dertig een verkokerd en de facto eentalig vormingslandschap. Er ontstond een “gesegmenteerd pluralisme” d.w.z. een organisatie van maatschappelijke bewegingen, onderwijsstelsels, scholen, pers, vrije verenigingen en politieke, partijen binnen confessionele of ideologische scheidingslijnen. Het pluralisme lag in de erkenning van de verscheidenheid van groepen, maar daartussen heerste er ‘familieblindheid’. Er groeiden aparte netwerken van socialistische, liberale en katholieke signatuur, waarbij zich vanaf de jaren twintig een Vlaams-nationalistische ‘wereld’ voegde, die omwille van haar overwegend katholieke aanhang in conflict kwam met de bisschoppen. Deze laatsten beschouwden de eenheid van België als een kerkelijk belang. Zij wilden immers de controle over de hele katholieke gemeenschap, inclusief het katholiek vormingswerk, alléén blijven uitoefenen. Ze zetten daarvoor de **Katholieke Actie** in als wervend en organisatorisch middel voor de kerkgemeenschap. Het sociaal-cultureel werk stond midden in deze ontwikkelingen, was er voor een flink deel zelfs de motor van.

De economische crisis van de jaren dertig versterkte een politieke mobilisatie. De jeugd werd doelbewust ingeschakeld. Vrije jeugdbewegingen, zoals bv. het **Algemeen Katholiek Vlaams Studentenverbond**, moesten plaats ruimen voor jeugdorganisaties die door kerk en partijen werden ingezet. De vormingsorganisaties van Nieuwe-Ordestrekking (5), hetzij Vlaams-nationalistische hetzij Rexistische, kwamen in WO2 in de collaboratie terecht, en werden nadien weggeveegd.

De naoorlogse, zich opnieuw ontplooiende, sociaal-culturele verenigingen sloten de rangen. Ze werden overigens meegezogen in de groeiende spanning tussen de niet-confessionele of vrijzinnige (communistische, socialistische en liberale) publieke opinie enerzijds en de katholieke anderzijds. Die laatste mobiliseerde in de jaren veertig voor de terugkeer van Leopold III en in de jaren vijftig voor de subsidiëring van het katholiek onderwijs. Omdat Vlaanderen in meerderheid katholiek was, werd de ontknoping van de ‘Koningskwestie’ (1950) een nederlaag. De schoolstrijd (1954-1958) mondde, na een katholieke verkiezingsoverwinning, uit in het schoolpact van 1958. Dit bracht levensbeschouwelijke pacificatie, zodat nu de aandacht kon worden verlegd naar de sociaaleconomische en de communautaire spanningsvelden. Zo kwam de spanning tussen Franstaligen en Vlamingen op de voorgrond. Die zou in de jaren zestig – met “Leuven Vlaams/Walen buiten” als katalysator – leiden tot het einde van de unitaire staat (1970) met daar op volgende staatsvormingen. De federalisering was nodig, omdat de verschillen in mentaliteit tussen Franstaligen en Vlamingen – wat al bleek in 1950 – onoverbrugbaar waren geworden. De autonomie van de Vlaamse Gemeenschap werd – als ‘culturele autonomie’ – het eerst gerealiseerd op het (sociaal-)culturele vlak en nadien naar andere terreinen uitgebreid. Een heropleving van de levensbeschouwelijke tegenstelling werd door het cultuurpact (1973) ingedijkt, zo niet onmogelijk gemaakt. Al zorgde dat tegelijk voor een bestendiging van de tegenstellingen binnen een vast kader.

Tot het einde van de jaren 60 lag het zwaartepunt van de organisatie en de sturing van de sociaal-culturele activiteiten in Vlaanderen niet bij de overheid maar wel bij de verzuilde vormingsinstanties en verenigingen. Wel kwam er geleidelijk overheidssubsidiëring, vanuit de overtuiging dat dit werk een educatieve betekenis had als buitenschoolse en permanente vorming. Aanvankelijk gebeurde dat zonder inmenging in programma’s (de zgn. “gesubsidieerde vrijheid” = *liberté subsidiée*). Binnen het

veld tekenden zich gaandeweg vernieuwende tendensen af op het gebied van ideologische opstelling en methodische werking. Er kwamen ook nieuwe 'zuil overschrijdende' initiatieven van onderuit. Die bleven echter beperkt tot het volkshogeschoolwerk en de aandacht voor de 'niet-georganiseerde' jeugd. Er kwamen meer succesvolle 'open' vormen van jeugdwerk van de grond, waaronder de razend populaire jeugdhuizen(clubs). Aanzet ook voor een steeds gevarieerdere vrijetijdscultuur. Voorloper van een daadwerkelijk sturend Vlaams overheidsingrijpen waren de ministeriële stappen om te komen tot de inplanting van culturele centra in Vlaanderen (al vanaf 1962).

4. Mentale ontzuiling en verbreding (1968 – 1990)

VAN SPROOKJE TOT SPOOKJE, MENTALE ONTZUILING EN VERBREDING (VENSTERS 16 – 21)

1968	<i>Nieuwe bewegingen</i>		1973	<i>Culturele autonomie</i>	
16			19		
1970	<i>Cultuurpact</i>		1976	<i>Belangenbehartiging</i>	
17			20		
1972	<i>Brussel apart</i>		1978	<i>Bibliotheekdecreet</i>	
18			21		

De generatie die na WO2 opgroeide, genoot van een nooit geziene welvaartstoename. "The golden sixties" verbleekten de miserabele herinneringen aan de oorlog. De welvaartsstaat klikte prima met een consumptiemaatschappij: volop rozengeur en maneschijn. De jeugdcultuur, sterk beïnvloed door muziek en film uit de USA, bracht steeds méér jongeren in beeld. Een eigen jeugdperiode was voordien vooral gereserveerd voor studerende en dus het privilege van de hogere klasse. Nu veroverden steeds meer jonge mensen hun eigen wereld. Subculturen zagen het licht, van beatniks, rockers en mods tot hippies. En al deze subculturen droegen in zich een kritiek op de omringende samenleving: voor steeds meer jongeren produceerde zij een zelfgenoegzaam, kleinburgerlijk, conservatief en wereldwijd onrechtvaardig systeem. Filosofen en sociologen, vooral die van de *Frankfurter Schule* (6), boden een inzichtelijk kader voor deze kritische energie.

Hoewel langzaam opgebouwd in de voorgaande jaren, brak het studentenoproer van mei 1968 plots door als een eruptie van ontevredenheid. *Unheimlichkeit* van jonge mensen met de welvarende samenleving die hen toch zoveel kansen bood. Maar welvaart en verzorging, in nooit eerder geziene doses beschikbaar, bleken eerder onrust dan stabiliteit te prikkelen. Nu het Westen zich in vrede kon koesteren, was oorlog en geweld geëxporteerd naar verre en arme gebieden. Ook dit inspireerde tot **jongerenverzet**.

Verspreid over de ganse westerse wereld, kende deze roerige ontwikkeling in Vlaanderen een heel eigen tweeledige dimensie. Het begon met de eis tot splitsing van de tweetalige universiteit van Leuven ("Walen buiten") en eindigde met de oprichting van uiterst linkse politieke bewegingen en partijen. De uiteindelijke splitsing van de KU Leuven en de val van de regering Vanden Boeynants-Declercq, bleek de deuropener voor een snel vorderende staatsvorming.

De maatschappijkritische stroom zette vooral de verzuiling (= ideologische groepsopdeling) onder sterke druk. Het vanzelfsprekend behoren tot een ideologische familie ("van wieg tot graf") verdween en maakte plaats voor mensen, steeds hoger opgeleid, die voor zichzelf wisselende keuzes maakten. Zo ontstond langzaam een politieke aardverschuiving. De alomtegenwoordige christendemocratie (de zgn. CVP-staat) verdween en een amalgaam van partijen vulde het steeds breder wordende centrum. Tegenstellingen als gelovig/ongelovig of links/rechts of Vlaming/Belg of rijk/arm vonden in wisselende verhoudingen hun beslag of verdampten zelfs. De vlottende kiezer was geboren.

Kritische jongeren stelden fundamentele vragen bij zowat alles waarin ze verzeilden, niet in het minst rond onderwijs, de kwaliteit van arbeid en vrijetijdsbesteding. Dit leidde tot twee fenomenen. De succesvolle jeugd- en jongerenbewegingen raakten langzaam in een crisis. De nog strakke voorgedij van “grote” systemen, zoals kerk of partij of vakbond of school, waardoor deze bewegingen waren verankerd in een zuil, verzwakte. Niet alleen omdat jongeren meer medezegging en mede-eigenaarschap eisten (o.a. gemengde werking, minder nadruk op uniform enz.), maar ook omdat deze systemen zelf aan impact verloren. De ontzuiling, gestart in de geesten van de mensen, raakte in een hogere versnelling. Naast het jeugdwerkeraanbod kwamen er ook meer commerciële spelers: van jongerencafés en dancings tot reisbureaus en megafestivals.

De turbulenties in het jeugdwerk druppelden ook het volwassen sociaal-cultureel werk binnen. Ook daar onderging het als “klassiek” bestempelde aanbod, de effecten van een grondig veranderende mentaliteit, waaraan het zich op gevarieerde wijze en met wisselend succes aanpaste. Parallel groeiden de zgn. “nieuwe sociale bewegingen”, niet meer verzuild maar thematisch, vaak maatschappijkritisch en anders qua verenigingscultuur. Nogal wat jonge mensen stroomden vanuit het jeugdwerk door naar deze nieuwe spelers.

Daarnaast toonde de overheid zich steeds actiever. Er ontstond een dubbel circuit. Enerzijds was er consolidatie van “landelijke” spelers, met als opdracht de kwaliteit van het sociaal-cultureel (en jeugd-)werk te waarborgen. Dit gebeurde in zgn. ‘koepels’ (7) voor begeleiding, vorming en ondersteuning van afdelingen.

Anderzijds werd de impact van gemeentebesturen intensiever. Het begon met toenemende, strak gestuurde, subsidiëring van bibliotheken, cultuurcentra en ambtelijke aandacht. Bedoeling was een actievere cultuurparticipatie van de bevolking aan een hoog kwalitatief aanbod. Tegelijkertijd verhoogde de competentie bij die lokale besturen die zich voor een meer adequate beleidsvoering lieten adviseren door talrijke (gemeentelijke) adviesraden.

De oliecrisis (1973) deed de welvaart en de als vanzelfsprekende ervaren groei wankelen. Het duurde wel even voor de effecten zich lieten gevoelen, maar bij het begin van de jaren tachtig werd het sprookje een spookje. Jaren van crisis braken aan, het vooruitgangsoptimisme – gestuwd door groeiende welvaart – vergleed naar diep pessimisme. De gloriërende welvaartsstaat werd geconfronteerd met onheilspellende bedreigingen: o.a. analfabetisme, torenhoge werkloosheid, toenemende armoede, langzaam problematiserende immigratie, verloederde steden en algemene milieuontreding... De geesten vulden zich met onzekerheid en twijfels. Deze depressie, later door de sociologen Giddens en Beck beschreven als de “risicomaatschappij”, beïnvloedde het sociaal-cultureel werk diepgaand. Het verenigingsleven, al volop door elkaar geschud door de maatschappijkritische beweging en de ontzuiling, moest nu ook afrekenen met leden die steeds meer op zichzelf terugplooiden. Naast **groepslidmaatschap** groeide steeds meer **individuele cultuurparticipatie** ook al omdat mensen mondiger werden (beter geschoold) en meer voor zichzelf opkwamen.

De Vlaamse overheid, ondertussen ook bevoegd voor o.a. welzijn, verloor deels haar belangstelling voor ‘het plezante’ en ‘de zelfontplooiing’ om zich ten volle op de bestrijding van onwelzijn te fixeren. Het sociaal-cultureel werk werd meer op zijn direct nut beoordeeld: de mate waarin het kon bijdragen aan bestrijding van uitval, verhoging van competenties, verzachting van leed. Sociaal-cultureel werk dat hierop inzette, verkreeg nieuwe aandacht. Globaal maakte de eerdere gulheid plaats voor besparingen en prioriteitsstellingen... Utilitaire programma’s voor tewerkstelling van werkzoekende (jongeren) werden wèl gestimuleerd. Een paradox...

5. Van de ene tot de andere... (1990 -)
HIPHOPPEN, VAN CRISIS TOT CRISIS (VENSTERS 22 – 25)

1985	<i>Jeugdwerk continued</i>		1992	<i>Terugblik</i>	
22			24		
1988	<i>Ouderenwerk</i>		1994	<i>Participatie</i>	
23			25		

Na een decennium van diep pessimisme, leek in de samenleving vanaf 1990 te sferen op te klaren. De strijd om het behoud van de welvaartsstaat leek gewonnen (via de zgn. “actieve” welvaartsstaat) (8). Maar het oude optimisme kwam niet meer terug.

Het jeugdwerk toonde zich – eens te meer – een accurate maatschappelijke barometer. De jeugdbewegingen begonnen aan een opvallende *remonte*. Daarbij combineerden ze probleemloos hun tradities en symbolen met de steeds wisselende subculturen van generaties leden en leiding. Andere vormen van jeugdwerk kenden soortgelijk succes. Zo overleefden de jeugdhuizen hun decimering van de jaren tachtig en kreeg het jeugdwerk, gericht op achterstelling, een eigen erkenning en ondersteuning.

De gemeentebesturen werden, met een snel groeiend aantal jeugddiensten, een nog actievare speler en beleidsmaker. Ze zetten in op specifieke programma’s zoals vakantiespeelpleinwerk en Grabbelpas.

Het decreet op het gemeentelijk jeugdwerkbeleid (1993) opende de weg naar meer en betere ondersteuning van de plaatselijke jeugdverenigingen. De rechtstreekse subsidie voor het lokale jeugdwerk verschoof van de Vlaamse Gemeenschap naar de lokale besturen. Die verdeelden de middelen en steun via een jeugdwerkbeleidsplan, met gemeentelijke jeugdraden als actief betrokken medespelers. Daarbij beoogde men ook verbrede aandacht met oog voor jeugdzorg in een omvattend jeugdbeleid.

Rond 2000 hechtte de aandacht voor kinderrechten zich aan het jeugd(werk)beleid om in 2008 (aangepast in 2012) te evolueren naar een categoriaal jeugdbeleid met het jeugdwerk als bevoorrechte partner. In al deze evoluties pleitte het jeugdwerk voor het behoud van een offensieve en optimistische visie op kinderen en jongeren, vaak dwars op maatschappelijke, vooral problematiserende evoluties.

Ook landelijk ontstond een gevarieerder aantal werksoorten, met uitwaaiende output. Achtereenvolgende decreten trachtten deze ontwikkelingen te volgen en te ondersteunen. Bij het sociaal-cultureel werk voor volwassenen kregen nieuwe methodes en werkvormen stabiliteit, terwijl anderen verkasten naar o.a. welzijn en onderwijs (zie Samenlevingsopbouw/Baseducatie). Bewegingen, verenigingen, volkshogescholen en vormingsinstellingen vonden een nieuwe decretale inbedding (decreet 1/12/2003). Rond 2000 werd ook de zgn. bovenbouw geherstructureerd. De verzuilde – levensbeschouwelijk geordende – koepels transformeerden in enerzijds de steunpunten (o.a. Socius, Steunpunt Jeugd, Forum Amateurkunsten) en anderzijds de belangenverdedigers (o.a. FOV, Vlaamse Jeugdraad ...).

In deze periode vond het vrijwilligerswerk nieuwe maatschappelijke affectie, met een positieve uitstraling naar het sociaal-cultureel werk. Zo ontstonden steeds meer “lichte” verenigingen, tijdelijke, zwak gestructureerde en vooral plaatselijke initiatieven, maar met een duidelijke sociaal-culturele identiteit.

Ook voor cultuur verschoof de aandacht naar het plaatselijk niveau. De bibliotheken en cultuur-/gemeenschapscentra kregen hun plek in het decreet lokaal cultuurbeleid (2001), met een sleutelrol voor de cultuurraad en de cultuurambtenaar (cultuurbeleidscoördinator). Zowel voor jeugd(werk) als cultuur werd het concept van plaatselijke meerjaren-cultuur/jeugdbeleidsplannen, als gezamenlijk project van overheid en sectoren, in de praktijk omgezet. Het Planlastdecreet (2011) schrapte de verplichting tot specifieke plannen om ze te integreren in één globaal lokaal beleidsplan.

2. PERSPECTIEVEN OP HET SOCIAAL-CULTUREEL WERK

Welke krachtlijnen en spanningsvelden lopen doorheen de ontwikkeling van het SCW? Antwoord zoeken we in spanningsbogen die dit werk karakteriseren.

1. Overheid versus particulier initiatief

Voor de Belgische en Vlaamse ontwikkeling zijn er een paar elementen zeer manifest. Onze samenleving is bijvoorbeeld niet erg vatbaar voor radicale veranderingen op grond van een (brede) maatschappelijke discussie. Instellingen en regelgeving worden aangepast, bijgesteld in een langzaam tempo én aansluitend op hoe het was. Dat geldt ook voor het sociaal-cultureel werk! Het SCW is een terrein dat opgezet is vanuit eigen initiatief en dat impliceert privé-engagement en de (sturende) betrokkenheid van vrijwilligers. Eigenlijk is aan dit model nooit fundamenteel gesleuteld. Twee duidelijke momenten van hertekening vallen te noteren in de richting van overheidstussenkomst.

In de eerste plaats gaat het over het moment waarop de (verzuilde) privéorganisaties zoveel kracht hadden ontplooid dat ze het systeem van *liberté subsidiée* (9) afdwongen. De tijdsomstandigheden die dit mogelijk maakten waren de nood om de onrust in de samenleving te kanaliseren én niet in het minst de behoefte om de maatschappelijke tijdsorganisatie te moderniseren. Dat laatste werd opgeroepen door de achturige werkdag en het (socialistisch) strijdprincipe van 3 x 8, waarbij acht uur vrije tijd open kwam. Acht uur waar ook diende te worden gedacht aan de vorming van arbeiders, aan “naschoolse werken” (en “lectuurvoorziening”, zie Jules Destrée, 1921), aan tijd om zich bij te scholen in functie van beroepseisen. Bibliotheekwezen en het verzuilde verenigingsleven vaarden er wel bij.

In de tweede plaats is een grote verandering in de overheidsbemoeyenis opgetreden op het moment dat de Vlaamse autonomie (vanaf jaren zeventig) breder gestalte kreeg. De context was ook die van nog relatieve hausse in de welvaartsstaat. Vooral een exponentiële professionalisering van het sociaal cultureel werk krijgt hier vorm.

De toekomst?

De meest directe sociaaleconomische perspectieven maken duidelijk dat het hoge niveau van de traditionele welvaarts- en verzorgingsstaat voorbij is, zeker waar het gaat om immateriële behoeftendeckking.

Lijkt het erop dat het sociaal-cultureel werk, ooit exclusief drijvend op ‘eigen middelen’ (lees geld én mensen) terug in dit vaarwater terecht zal komen? Weer meer aandacht voor privé-initiatief en zelforganisatie?

Dat zou niet alleen stroken met de actuele conjunctuur, maar ook met de basistendens tot het scheppen “van onderuit” of “door ondernemende burgers” van verbindende en lerende omgevingen in onze samenleving.

2. Professionele inzet versus vrijwilligersdraagkracht

De meeste vormen van sociaal-cultureel werk en vrijwilligerswerk zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Vrijwilligers zorg(d)en voor ontstaan, groei en bloei. Ze zijn de dragers van het sociaal-cultureel jeugd- en volwassenenwerk. De komst van beroepskrachten, toch uiteindelijk in aantal beperkt en vooral op het landelijke niveau gesitueerd, wijzigde hieraan weinig. Nog steeds zijn vrijwilligers het kloppende hart van het sociaal-cultureel werk.

20% van de Vlaamse bevolking verklaart vrijwilligerswerk te verrichten en besteedt daar gemiddeld meer dan 3 uur per week aan. Ze zijn geëngageerd in vele sectoren, voor een belangrijk deel in het sociaal-cultureel werk in ruime zin. Alleen al in het volwassenenwerk zijn ze met zo’n 185 000.

De rol van vrijwilligers is heel verscheiden afhankelijk van aard, omvang en organisatieniveau. Er zijn praktijkvrijwilligers, actief op praktisch en uitvoerend niveau, bestuursvrijwilligers (een wat ongelukkige term voor vrijwilligers die, hoofdzakelijk in verenigingen, bestuurstaken opnemen) die organisatorisch werk verzetten en verantwoordelijkheden dragen, beleidsvrijwilligers die werken in

advies- en overlegorganen en nog veel andere varianten. Even divers is de mate en de intensiteit van hun inzet. Sommige vrijwilligers werken bijna voltijds, anderen doseren hun inzet: zij engageren zich occasioneel of erg specifiek. Het grootste aantal werkt lokaal, maar ook regionaal, op Vlaams en internationaal niveau dragen zij meer dan hun steentje bij.

In tegenstelling tot de welzijns- en gezondheidssectoren, is er geen vrijwilligersdecreet voor de sociaal-culturele sectoren. Wel bestaat er een specifieke wetgeving (2006) op federaal niveau, die o.a. vergoedingen, verzekering en aansprakelijkheden regelt.

Het actuele vrijwilligerswerk is opvallend dynamisch. Er bestaat zeker geen dalende of tanende bereidheid, wel is er sprake van nieuwere vrijwilligersstijlen. Naast de “klassieke” vrijwilligers (gekenmerkt door trouwe en volgehouden inzet), worden andere stijlen zichtbaar. Korter lopend engagement, andere identificatie met de organisatie en werkend in andere sectoren/domeinen. Zo zagen de traditionele verzuilde sociaal-culturele verenigingen heel wat vrijwilligers wegvloeien naar sportverenigingen en nieuwe sociaal-culturele bewegingen. Tegelijkertijd ontstond het fenomeen van de “lichte vereniging” met vele losse, tijdelijke en soms erg gespecialiseerde verbanden van vrijwilligers.

De nood aan vrijwilligers in de samenleving groeit trouwens. Ze kunnen maatschappelijke behoeften lenigen (met lage kostprijs) en lijken aangewezen voor sociaaleconomische activering, waar zij zowel therapie, training als leerschool kunnen vinden. Dit soort berekende nuttigheid van vrijwilligers kan, ook voor het sociaal-cultureel werk, gevaren inhouden. Het puur verzakelijken van vrijwilligerswerk zou wel eens zijn intrinsieke waarde kunnen tekort doen. Ook de voortdurend toenemende regelgevingen belagen het vrijwilligerswerk, van arbeidsrechtelijke tot allerlei voorschriften rond Sabam, Billijke vergoeding enz. De Vlaamse Jeugdraad gewaagde hier ooit van “*regulitis*”.

3. Ontspanning en ontmoeting versus lering en beheersing

Het sociaal-cultureel werk dient vele doelstellingen, laat daarover geen twijfel bestaan. Deze nuttigheid vertaalt zich in uiteenlopende functies of rollen, zoals de ontwikkeling van talenten en competenties en het verhogen van de gemeenschaps- of burgerzin. Kortom de opbouw van en bijdrage tot een omvangrijk sociaal kapitaal. Ook het bestrijden van maatschappelijke kwalen, zoals vereenzaming, verzuring, vervreemding en de kans om te (re)integreren horen daarbij. Daarmee beschikt het sociaal-cultureel werk over sterke troeven om zich naar overheden te legitimeren en verdient het ook (meer) waardering vanwege media en opiniemakers. Deze nuttigheid – soms een beetje bedreigend vertaald in bruikbaarheid – mag echter niet voorbij gaan aan een van de meest krachtige motivaties van mensen om zich sociaal-cultureel te engageren, namelijk de bewuste keuze om samen, in gezelschap, bezig te zijn. Ook al is het gekozen project uiterst belangrijk – van filatelist tot actievoerder, van toogbediening tot beheer van een cultuurhuis, van decorbouwer tot groepsleider – het gaat ook en altijd over het genieten, het plezier (ook in alle ernst) en het unieke genoegen om dit samen (sociaal) te verwezenlijken. Neem de gezelligheid weg en het sociaal-cultureel werk verliest zijn ziel, gist en geest(igheid). De toenemende nadruk op o.a. verheffing of educatieve en andere nuttige functies heeft dit adagium verstild.

4. Het sociaal-cultureel werk binnen een evoluerend overheidsbestel

Het recht van mensen om zich vrij, in volle autonomie, te verenigen klinkt vanzelfsprekend in een open democratie. Toch is dit een recent en ook wel gevoelig recht, waar dictaturen snel op beknebbelen. Vanaf de 19e eeuw besteedt de overheid – op dat moment de natiestaat België – toenemend aandacht aan steeds meer aspecten van het menselijk leven, ook aan cultuur in de meest ruime zin. Bij aanvang – onder het regiem van een nachtwakersstaat (11) – beperkten de bemoeienissen zich tot onderwijs. De aandacht voor bibliotheken met het oog op alfabetisering, volgde snel.

Verschuivende ideologieën hadden uiteenlopende visies op hoe de overheid zich moest opstellen. Gaandeweg ging het echter niet meer over het al of niet verlenen van steun aan o.a. het sociaal-cultureel werk (einde 20e eeuw ging zowat iedereen daarmee akkoord), wel over de mate waarin de overheid zélf initiatief moest/mocht nemen.

Een echte, doorgedreven beleidsaandacht voor het sociaal-cultureel en jeugdwerk groeide pas na WO2. De combinatie van welvaart, hogere opleiding, meer vrije tijd, langzame ontzuiling en vooral de groeiende autonomie van de Gemeenschappen (met in eerste instantie de bevoegdheid voor cultuur), veroorzaakte een boost aan overheidsbetrokkenheid. De ideologische strijd werd in 1973 gesust door het Cultuurpact en de Vlaamse Gemeenschap investeerde systematisch en duurzaam in zowel landelijke sociaal-culturele en jeugdwerkorganisaties als plaatselijke infrastructuur (o.a. cultuur- en gemeenschapscentra). Democratisering en meer cultuurparticipatie (maken & smaken) werden gekoppeld aan verbreding en verdieping van het aanbod. De sociaaleconomische turbulenties, vooral in de jaren tachtig, fnuikten deze groei en belaagden de maatschappelijke appreciatie van het sociaal-cultureel en jeugdwerk. Maar de jaren negentig brachten een *revival*, ook qua aandacht van de overheid. Op het moment van stijgende slagkracht investeert de Vlaamse overheid sterker. De appreciatie voor het sociaal-cultureel werk neemt toe omdat het mee gestalte gaf aan een gewenste Vlaamse eigenheid en omdat het relevante maatschappelijke doelen realiseerde (bv. levenslang leren). Zo blijkt meteen de grote conjunctuurgevoeligheid van de overheidssteun voor het sociaal-cultureel werk. In de crisisjaren was er duidelijke vermindering, vanaf de jaren negentig werd het opnieuw wat guller en optimistischer. Daarbij kregen en namen de gemeentebesturen meer expliciete verantwoordelijkheid (via de Vlaamse subsidies), om o.a. het sociaal-cultureel en jeugdwerk adequater en op participatieve wijze te ondersteunen.

Rond 2000 veranderden de verzuilde koepels in ontzuilde steunpunten die samen met georganiseerde belangenverdedigers opereerden. De overheid vertaalde haar ondersteuningsbeleid steeds meer in een geformaliseerde ruiloperatie, via convenanten. Daar verschoof een traditioneel kwantitatieve beoordeling naar een meer kwalitatieve toets, met betrokkenheid van externe experts en middenveld vertegenwoordigers. De verschuiving van kwantiteit naar kwaliteit gebeurde trouwens niet alleen bij de bovenbouw maar ook bij het werkveld. Beleidsplanning en voortgangsrapportage werden ankerpunten. Het huidige systeem van visitaties maakt ook deel uit van deze meer kwalitatieve benadering waar experts en middenveldvertegenwoordigers bij betrokken zijn. In de bovenbouw worden geen visitaties georganiseerd. Het "pact" dat de Vlaamse overheid sloot met de Verenigde Verenigingen (2004) drukte wederzijdse appreciatie uit, maar ook toenemende zakelijkheid. Al lijkt de relatie tussen overheden en het sociaal-cultureel- en jeugdwerk momenteel redelijk stabiel, er blijven koppige en nieuwe discussies de toekomst van het SCW relatief onvoorspelbaar maken. Het accent op een bewust participatiebeleid mag hier uiteindelijk ook niet onvermeld blijven. De verbreding en verdieping van de cultuurparticipatie is en blijft één van de speerpunten van het Vlaamse cultuurbeleid.

5. Laboratoriumeffect en evolutie in de maatschappelijke functies

Sinds het einde van de bevlogen jaren zestig wordt aan het SCW een "laboratoriumfunctie" toegeschreven. Trouwens ook het jeugdwerk kan op dit etiket bogen.

Maar begin 21e eeuw klinkt deze claim al minder luid. Een laboratorium is een experimenter- en testruimte voor nieuwe producten of nieuwe werkwijzen. Dat sluit aan bij de gedachte van de maakbaarheid van sociale verbanden en van de samenleving als geheel.

In het verleden heeft het SCW zo bijgedragen aan samenlevingsnoodzakelijke injecties m.b.t. leren, schoolleven, aandacht voor multiculturele spanningen, omgaan met natuur en milieu... Vaak heeft het de kiem gelegd van terreinen die nadien zelfstandig tot leven zijn gekomen of ingebouwd werden in grotere organisaties.

En nu? Het SCW vervult nu misschien in mindere mate die laboratorium- of vernieuwersrol. Er is blijkbaar meer aandacht voor de integratierol! Verbonden met de veelvormige maatschappelijke crisis van nu: economisch, politiek, sociaal, cultureel. En dan plooiën mensen op zichzelf terug. In zijn oorspronkelijke betekenis betekent "crisis" echter "het maken van onderscheid, het nemen van een beslissing". Het SCW voor jeugd en volwassenen probeert, in zijn beste momenten, om mensen bijeen te brengen, de oude gewaden af te leggen en vorm te geven aan een nieuwe samenleving. Dat dit soms lukt, is in de historisch beschreven praktijk bewezen.

Moet dit SCW trouwens weer niet gericht een rol opeisen op het vlak van sociale innovatie? Liggen in haar werkveld niet juist de meest productieve kanalen, terreinen en technieken om spanningen in onze huidige samenleving op te nemen en aan te pakken: spanningen die te maken hebben met groeiende economische verschillen, met etnische verschillen, met superdiversiteit, met opleidings- en competentieverschillen.... Hoe kan er gewerkt worden aan een flexibele en dynamische stedelijke cultuur? Het hele arsenaal van samenlevingsopbouw, sociaal-artistieke projecten, educatieve experimenten etc. kan hier worden ingezet.

6. Data en bronnen: nuttig, nodig, gebrekkig

Aanbreng van Socius – Steunpunt Jeugd - Forum

De maatschappelijke waarde, betekenis, effecten, staat en trends van en in sociaal-culturele praktijken en sociaal-cultureel werk kunnen we duiden op basis van beschikbare data uit diverse bronnen. Die data en bronnen laten ons toe om sociaal-culturele praktijken te onderbouwen en overheidsbeleid te verantwoorden. Het spectrum aan mogelijke data is breed, de potentiële bronnen zijn divers. De waarde en de relevantie ervan is vaak voorwerp van discussie. En net zoals sociaal-culturele praktijken en sociaal-cultureel werk doorheen de tijd evolueren, veranderen ook de relevantie en het belang van specifieke data en bronnen. Wil je een genuanceerd beeld vormen van sociaal-cultureel werk, dan val je best terug op een intelligente mix van specifieke data en bronnen.

Soorten data en soorten bronnen onderscheiden, helpt om op een verantwoorde manier gebruik te maken van de vele informatie die er is.

In de literatuur wordt een onderscheid gemaakt tussen **controlesfeer**, **invloedsfeer** en **ambitiesfeer**. Data kunnen vooreerst betrekking hebben op de **controlesfeer**. Dat is de operationele omgeving van een sociaal-culturele praktijk, een organisatie of beleid. Die (veelal kwantitatieve) data geven informatie over geleverde inspanningen en een antwoord op “Wat heb je gedaan?” Het gaat over gegevens m.b.t. deelnemers, deelnames, personeelsinzet, uren, afgeleverde competentiebewijzen... Data uit de **invloedsfeer** (12) zijn iets moeilijker te hanteren. Ze gaan over wat de praktijk oplevert bij deelnemers en vrijwilligers. Hier speelt de context mee, waardoor effecten niet altijd vlot te becijferen vallen. Kwalitatieve data kunnen hier een belangrijke aanvulling bieden. De onderzoeksdata verkregen via een [betekenisverleningsonderzoek](#) uitgevoerd door Socius zijn daar een goed voorbeeld van.

En er zijn ook data over de **ambitiesfeer**. Het gaat daarbij over informatie op niveau van missie en doel van een organisatie of van het beleid. De impact, zeg maar. Deze data gaan over “Hoe voltrekt zich de ultiem gewenste verandering bij deelnemers of in de samenleving?” Initiatiefnemers en beleid hebben veel minder controle over wat zich hier afspeelt. Kwalitatieve data moeten hier ook aanvullen en nuanceren met bijkomende narratieve gegevens: getuigenissen en praktijkbeschrijvingen.

Het gros van de beschikbare data over sociaal-culturele praktijken en sociaal-cultureel werk gaan over de **controlesfeer**. Gedragen en onderbouwde data uit de invloeds- en ambitiesfeer zijn meer relevant, maar veel minder voor handen.

Waar kunnen we welke data vinden? Ruwweg onderscheiden we drie bronnen: data op basis van zelfregistratie door initiatiefnemers, administratieve data in functie van beleidsopvolging en – ontwikkeling en data verkregen op basis van wetenschappelijk onderzoek.

Een voorbeeld van data uit **zelfregistratie** is ‘[Boekstaven](#)’ van FOV, de belangenbehartiger van het sociaal-cultureel volwassenenwerk. Sinds 2006 brengt FOV jaarlijks de staat van het sociaal-cultureel volwassenenwerk in Vlaanderen in kaart. Organisaties rapporteren erg uitgebreid in hun voortgangsrapporten en jaarverslagen. Op sectorniveau worden op basis van zelfregistratie ook heel wat data verzameld via de [UiTdatbank](#) en de competentiedatabank van [Oscar](#).

‘[VRIND](#)’ rapporteert jaarlijks op basis van de beschikbare administratieve data. En het ‘[cijferboek lokaal cultuurbeleid](#)’ bundelt gegevens over o.m. jeugdwerk, bibliotheken, cultuurcentra etc. en brengt kenmerken en evoluties in de werking in kaart.

In opdracht van de Vlaamse overheid levert de ‘[participatiesurvey](#)’ (uitgevoerd door het Wetenschappelijk steunpunt Cultuur, Jeugd, Sport en Media) heel wat relevante onderzoeksdata op

over de brede sociaal-culturele sector. Eveneens in opdracht van de Vlaamse overheid leverden de '[sociale cohesie indicatoren](#)' relevante data op. De studiedienst van de Vlaamse regering voert met een bepaalde regelmaat eigen surveyonderzoek, met name de '[sociaal-culturele verschuivingen survey](#)'. En ook de steunpunten bestellen wetenschappelijk onderzoek, zoals '[Amateurkunsten in beeld gebracht](#)' in opdracht van het Forum voor Amateurkunsten en '[participatie- en deelnemersprofiel](#)' in het sociaal-cultureel volwassenenwerk uitgevoerd door HIVA (KU Leuven) in opdracht van Socius.

Er zijn ook [Cijferboeken Jeugd](#) (die sinds 1989 om de drie jaar verschijnen).

Er zijn heel wat data uit diverse bronnen te halen. De steunpunten uit het sociaal-cultureel werk ontsluiten het gros van die data via hun websites. Voor een actueel overzicht kom je via deze sites al een heel eind verder.

3. VAN NU EN STRAKS. MAATSCHAPPELIJKE RELEVANTIE VAN HET SOCIAAL-CULTUREEL WERK (naschrift)

Zonder veel twijfel mogen het sociaal-cultureel werk en het jeugdwerk worden beschouwd als exponent en als inspirator van maatschappelijke ontwikkelingen.

Het SCW ontstond uit de behoefte aan sociaal samenspel en het gestalte geven aan collectieve projecten en dien(de)t zo veel doelstellingen.

Het plezier van gezelligheid spoort prima met maatschappelijk engagement, hobby's, oefenen en vervolmaken van vele talenten en competenties. Zo draagt dit werkveld op een vanzelfsprekende wijze bij aan het "bruto nationaal geluk". Het vergroot het sociaal kapitaal van onze gemeenschap. Met een knipoog naar Danny Wildemeersch: "Nuttige speelsheid en speelse nuttigheid". (13) Juist daarom hebben de overheden in toenemende mate steun en subsidies geboden, waarbij de nuttigheid soms de speelsheid overtroefde.

Ondanks beknotting blijft het sociaal-cultureel- en jeugdwerk een stevig en organisch geworteld fenomeen. De zorg en coaching van landelijke structuren flankerden de vele werkvormen en methodes waarin het zichzelf steeds opnieuw heruitvond. Sinds het einde van de bevoegen jaren zestig kreeg het sociaal-cultureel werk terecht het predicaat van 'laboratorium voor vernieuwing'. Daar is het methodisch, communicatief en qua output op gericht. Het sluit ook wonderwel aan op het geloof in de maakbaarheid van de sociale werkelijkheid. Van dat "laboratoriumwerk" is er trouwens Illustratie te over: van jeugdinformatie tot alfabetisering, van migrantenwerk tot basiseducatie, van gelijke rechten voor vrouwen tot vrije contraceptie... Allemaal ontsproten in een sociaal-culturele en jeugdwerkcocon, maar later geadopteerd door krachtiger sectoren.

Het sociaal-cultureel- en jeugdwerk, in alle diversiteit (van buurt tot Europa), overleefden *con brio* als een broedplaats waar honderdduizenden mensen hun "ding" vonden.

Hun beleidsvrijwilligers waaierden uit in vele en vaak belangrijke maatschappelijke systemen en werden er vaak leidinggevend. Daarbij refereren ze graag aan hun sociaal-culturele ervaringen, niet zelden hun beste leerschool en bron voor hun engagement.

Ongeacht de maatschappelijke turbulenties, de verschuivingen van paradigma's, het einde en begin van grote verhalen, vonden de sociaal-culturele actoren en systemen steeds opnieuw een frisse adem. Veel democratische ruimte, een flinke snuif affectie, appreciatie en – naar alle relativiteit – een bescheiden toefje ondersteuning... en het sociaal-cultureel en jeugdwerk vinden hun weg. Vanzelfsprekend, maar toch zo opmerkelijk. Daarin ligt de toekomst, bij mensen (en graag ook bij een overheid) die er "goesting" voor hebben.

EINDNOTEN

(1) We verwijzen hier vooral naar de twee uitgebreide “praktijkguidsen” Sociaal-Cultureel Werk” en “Sociaal-Cultureel en Educatief Werk” uit 1988 en 2008.

(2) T.T. Ten Have, Vorming, Handboek voor sociaal-cultureel vormingswerk met volwassenen, Wolters Groningen, 1966², eerste editie 1959, n.a.v. 175 jaar Maatschappij tot Nut van 't Algemeen.

(3) zijn we ondertussen niet weer aangeland bij cultuur als artistieke en inhoudelijke vorm en inhoud? Maar dan wel zo dat de C en de c niet langer meer gescheiden/onderscheiden worden: het verschil tussen zgn. hogere cultuur en lagere cultuur in het culturele veld wordt niet meer adequaat geacht.

(4) les petits vicaires is de term die gebruikt werd om te verwijzen naar de pas afgestudeerde priesters die in hun seminarietijd de ideeën van Rerum Novarum hadden verwerkt en die zeer gemotiveerd waren om als jonge onderpastoors, verenigingen te ontwikkelen en acties op te zetten: een waar leger van gevormde katholieke ‘sociale(culturele) werkers’.

(5) Nieuwe Orde: verwijzend naar het antidemocratische fascistisch geladen Duits model.

(6) Frankfurter Schule verwijst naar Adorno, Marcuse en Habermas die op basis van de oorspronkelijke marxistische analyse een eigentijdse doorlichting gaven van een kapitalistische naoorlogse ontwikkeling met eenzijdig materiële vlucht en weinig oog voor reëel democratische verhoudingen en cultureel hoogstaande levenskwaliteit.

(7) De belangenorganisaties in het sociaal-cultureel werk voor volwassenen startten met de zgn. Kontaktgroep voor sociaal-cultureel vormingswerk in 1962. Die wordt in 1971 Centrum voor Sociaal-Cultureel Werk (CSKW) en enkel voor christelijke organisaties. In 1968 smelten de Centrale voor Arbeidersopvoeding (1911) en de Centrale voor Socialistische Cultuurwerken (1956) samen in de Centrale voor Socialistisch Cultuurbeleid (CSC). In 1971 ontstaat de pluralistische Bond van Vormings- en ontwikkelingsorganisaties (BVVO), die in 1976 steviger wordt. Liberale organisaties krijgen in 1972 het Coördinatiecentrum voor Liberaal Socio-Cultureel Beleid (CLSB), terwijl in 1974 het sociaal-cultureel werk binnen de christelijke arbeidersbeweging het CSKW verlaat voor het Centrum voor Arbeidsvorming en Cultuurbeleid. Deze organisaties krijgen in 1976 een decretaale basis met erkenning en subsidiëring op ideologische en filosofische basis. Dit leidt dan weer verder tot de oprichting van nog eens drie koepelorganisaties. In 1981 wordt de (pluralistische) Vlaamse Culturele Koepel opgericht, in 1982 de (Vlaams-nationale) Vlaamse Akademie voor Culturele Belangen (Vakbel) en in 1983 de Vrijzinnige Koepel voor niet-confessionele en humanistische verenigingen en instellingen (VK).

(8) in de actieve welvaarstaat wordt er niet langer re-actief gehandeld als een sociaal risico zich voordoet (bijvoorbeeld werkloosheid), maar ook pro-actief en dus preventief. De overheid investeert in haar burgers. Datzelfde beleid vraagt ook terughoudendheid betreffende uitkeringen, om uitkeringsverslaving en erosie van zelfredzaamheid te vermijden

http://www.canonsociaalwerk.eu/be/details.php?cps=49&canon_id=110

(9) subsidiariteit: twee principes geven richting aan financiële steun vanuit een overheid, m.n. a) enkel ondersteunen van die vormen en acties die eerst vanuit het eigen vrije initiatief worden ontwikkeld, maar b) het zelf uitbreiden van de aanpak van problemen en gebieden die onvoldoende of niet door het vrij initiatief worden uitgewerkt. Het krijgt bij ons gestalte in de zgn. *liberté subsidiée* verwijzend naar de vrijheid van initiatief dat nadien door de overheid wordt ‘gesubsidieerd’ en de formule van de Nederlandse socioloog Van Doorn: “baas in eigen huis, en het huis ten laste van de gemeenschap”.

(10) ingebouwd verwijst naar ‘onderdeel uitmakend van een bredere organisatie’, d.w.z. dat het sociaal cultureel werk een actieterrein is van een organisatie die meer en bredere doelen beoogt.

(11) Nachtwakerstaat is de aanduiding voor een overheid die zich enkel inlaat met de ‘veiligheid van de burgers’. Enkel orde en veiligheid zijn in handen van de staat, alle rest is aan de burgers zelf.

(12) Daar is in het verleden, en nog steeds, intensief onderzoek rond! Zie hiervoor L. Vandemeulebroecke maar ook H. Baert, W. Faché en M. Hooghe (Sociaal Kapitaal). Zie ook Mark Elchardus over effecten van langdurige pensionering (rapport 2003 deel 2).

(13) Dat sloeg dan in de eerste plaats op het jeugdwerk: Jeugdwerk tussen nutteloze speelsheid en speelse nuttigheid. Paradoxen van het hedendaagse jeugdwerk, Danny Wildemeersch, maart '97:

9970301nuttelozespeelsheid.pdf